

نهادینه‌سازی فرهنگ زیست‌محیطی بر مبنای فرهنگ اسلامی

طیبه محمدی نیا^{۱*}، منصوره دسترنج^۱، سمیه نگهداری^۲، نیلوفر سلیمی شورباخورلو^۳

^۱ عضو هیات علمی گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور

^۲ عضو هیات علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی، دانشگاه پیام نور

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۷/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۳/۶

The internalization of environmental conservancy culture on the basis of Islamic teachings

T. Mohammadinia^{1*}, M. Dastranj¹, S. Negahdari² and N. Salimi³

¹ Department of Social Sciences, Payame Noor University

² Department of Training Sciences, Payame Noor University

³ M.Sc. student of Geography & Urban Programming, Payame Noor University

Abstract

In the Islamic faith, whatever action which ruins the nature is forbidden, since God many times in Quran warns about promoting corruption on the earth. That is why, Islamic government has control over human beings' action in relation to the nature. In addition to punishing those who damage the environment, it warns the ones who are not aware of the effects of their malpractice on the nature. The religion of Islam considers no border lines between human beings and the nature and believes they are in supplementary relations. So it offers the most complete recommendations about nature conservancy and portrays the full aspects of human beings in a harmonious relation with divine will in Quran. So using the value bases of Islamic economic regulations in society can provide conditions for conserving nature and natural resources by reducing negative external natural effects and fulfillment of stable expansion and vindications of human beings' rights. In this study, some verses on natural resources, their conservation and usages have been extracted from Quran, then they are analyzed and categorized in different topics regarding their interpretations.

Keywords: Natural Conservancy Culture, Internalization, Islamic culture, Human being, Islamic teachings

چکیده

در اسلام هر گونه رفتاری که منجر به فساد در عرصه محیط زیست شود نپسیده است، چرا که خداوند بارها در قرآن کریم درباره ایجاد فساد در روی زمین هشدار داده است. از این روست که حکومت اسلامی، کردار انسان را در مواجهه با محیط زیست، نظارت و کنترل کرده و علاوه بر تنبیه افرادی که به محیط زیست آسیب می‌رسانند، به آنهایی که از نتیجه سوء کردارشان بر محیط‌زیست بی‌خبرند هشدار می‌دهد. اسلام بین انسان و محیط‌زیست، جدایی قائل نیست و آنها را مکمل یکدیگر می‌داند، از این رو دین اسلام کامل‌ترین سفارشات را برای حفاظت از محیط زیست دارد و تمامی جنبه‌های انسانی را در ارتباطی هماهنگ و موزون با مسیر الهی، در قرآن کریم به تصویر کشیده است؛ لذا اجرای مبانی ارزشی نظام اقتصادی اسلام در جامعه می‌تواند با کاهش اثرات خارجی منفی زیست محیطی و تحقق توسعه پایدار و استیفای حقوق انسانی بستر مناسبی را برای محافظت از منابع طبیعی و محیط زیست فراهم کند. در این مطالعه، آیاتی که به منابع طبیعی و حفاظت و استفاده از آنها اشاره داشته‌اند استخراج و سپس با استفاده تفسیر آنها مورد نقد و بررسی قرار گرفته و در موضوعات مختلف دسته‌بندی شده‌اند.

کلید واژگان: فرهنگ زیست محیطی، نهادینه‌سازی، فرهنگ اسلامی، انسان

* Corresponding author. Email Address: tm_nia1@yahoo.com

مقدمه

در فرهنگ‌های فارسی از "محیط" به معنای احاطه کننده، دربرگیرنده، جای زندگی آدمی (Moeen, 1984)، اعم از کشور، شهر، جامعه یا خانواده (Amid, 1983) یاد شده است. واژه "زیست" از مصدر زیستن برگرفته شده و به معنای زندگی، زندگانی و حیات است. در اصطلاح "محیط زیست"، زیستن توسط محیط احاطه شده و محیط دربرگیرنده آن است. بوم‌شناسی یا اکولوژی عمدتاً به تحقیق درباره روابط بین موجودات زنده با یکدیگر و با محیط زندگی آنها می‌پردازد. هر موجود زنده پیوسته با موجودات زنده دیگر و نیز با موجودات غیرزنده اطراف خود ارتباط دارد و هرکدام یکدیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهند. هر آنچه فرایند زیستن را احاطه کرده، آن را درخود فرو گرفته و با آن در کنش متقابل قرار دارد می‌توان محیط زیست نامید.

محیط زیست تقسیمات متعددی دارد. یکی از این تقسیمات، تکیه بر تقسیمات سنتی محیط زیست است که آن را به سه بخش محیط طبیعی، محیط اجتماعی و محیط انسان‌ساخت تقسیم می‌کند. هیچ یک از محیط‌ها به صورت مجرد وجود خارجی ندارد و محیط زیست در عمل تفکیک‌ناپذیر است. محیط طبیعی به آن بخش از محیط زیست اطلاق می‌شود که ساخته دست انسان نباشد. محیط اجتماعی جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کنیم. کلیه کسانی که با آنان به نحوی در تماس متقابل هستیم، همه افرادی که بر ما تأثیر می‌گذارند و ما از آنان تأثیر می‌پذیریم، در زمره محیط اجتماعی ما محسوب می‌شوند. محیط انسان‌ساخت به آن بخش از محیط زیست اطلاق می‌شود که توسط انسان ساخته و پرداخته شده است. بر این اساس، شهرها و روستاها با همه تأسیسات و امکاناتشان، که تجلی‌گاه مهم‌ترین مصنوعات بشری است، محیط انسان‌ساخت ما را تشکیل می‌دهند. شدت روند تخریب به علت جستجوی روزافزون بشر برای کشف دارایی‌های طبیعت، جنون سرعت و عطش ارتباط و توسعه شهرنشینی و رشد جمعیت افزایش یافت. تلاش برای رفاه بیشتر و فرهنگ مصرف پایان‌ناپذیر، همه باعث دخالت افراطی بشر در طبیعت

شدند و تعادل محیط طبیعی را بر هم زدند و آلودگی محیط زیست را سبب شدند (and Farmahini Farahani, 2003). موضوع محیط زیست و اثرات ناشی از تخریب آن دیر زمانی است که فقط مشکل کشور یا منطقه‌ای خاص در جهان نیست. دلیل توجه به این امر، به طور عمده مربوط به وقایع نامطلوبی است که در عرصه محیط زیست جهانی همچون نازک شدن لایه اوزون، گرم شدن زمین و ذوب شدن یخ‌ها رخ داده است. به نظر کاستلز، از دهه ۶۰ به بعد محیط‌زیست‌گرایی دیگر صرفاً دل‌مشغولی تماشای پرندگان، نجات جنگل‌ها و پاکیزه‌سازی هوا نبوده است. اقداماتی علیه دفع زباله‌های سمی، حقوق مصرف‌کنندگان، اعتراض‌های ضد هسته‌ای و شماری از مسائل دیگر با دفاع از طبیعت ترکیب شده‌اند تا ریشه‌های این نهضت را در گستره چشم‌انداز وسیعی از دعاوی و حقیقت‌ها جای دهند (Castells, 2001).

مواد و روش‌ها

در مطالعه حاضر، آیاتی از قرآن کریم که به منابع طبیعی و حفاظت و استفاده از آنها اشاره داشته‌اند، استخراج و سپس با استفاده از تفسیر آنها، مورد نقد و بررسی قرار گرفته و در موضوعات مختلف، از جمله آب، هوا، خاک و زمین، گیاهان و حیوانات دسته‌بندی شده‌اند. در قرآن حدود ۷۵۰ آیه در زمینه خداشناسی از راه علوم طبیعی آمده است. این آیات به چند دسته تقسیم می‌شوند:

۱. آیاتی که درباره مواد سازنده اشیاء صحبت می‌کند مانند سوره انسان/ آیه ۲، سوره طارق/ آیه ۵، سوره نور/ آیه ۴۵.
۲. آیاتی که درباره نحوه خلقت اشیاء خاص صحبت می‌کند مانند سوره هود/ آیه ۷، سوره مومنون/ آیه ۱۴-۱۲.
۳. آیاتی که در آنها امر به کشف نحوه خلقت جهان شده است مانند سوره عنکبوت/ آیه ۲۰-۱۹.
۴. آیاتی که در آنها امر به مطالعه تحولات طبیعی شده است مانند سوره زمر/ آیه ۲۱، سوره روم/ آیه ۴۸.

آفریدیم. (۱۲) پس آنگاه او را نطفه گردانیده و در جای استوار قرار دادیم. (۱۳) آنگاه نطفه را علقه و علقه را گوشت پاره و باز آن گوشت را استخوان و سپس بر استخوان گوشت پوشانیدیم (و پیکری کامل کردیم) پس از آن (به دمیدن روح پاک مجرد) خلقتی دیگر انشاء نمودیم آفرین بر قدرت کامل بهترین آفریننده.

سوره عنکبوت آیه ۱۹-۲۰: آیا ندیدی که خدا چگونه از ابتدا خلقتی را ایجاد می‌کند و باز به اصل خود برمی‌گرداند؟ این کار بر خدا بسیار آسان است. (۱۹) ای رسول بگو به مردم که در زمین سیر کنید و ببینید که خدا چگونه خلق را ایجاد کرده سپس پیدایش آخرت را ایجاد خواهد کرد که خدا بر هر چیز تواناست.

سوره زمر آیه ۲۱: (نشانه لطف خدا را در دنیا) نمی‌بینی که خدا از آسمان آب باران نازل گردانید و در روی زمین نهرها روان ساخت آنگاه انواع نباتات گوناگون بدان برویاند باز (از سبزی و خرمی) رو به خزان آرد و نخست بنگری که زرد شود و آنگاه خدا (چوب و علف) خشک گرداند در آن صاحبان عقل، متذکر (قدرت و رحمت الهی) شوند.

سوره روم آیه ۴۸: خدا آن کسی است که بادها را می‌فرستد تا ابرها را در فضا برانگیزد پس بهرگونه که مشیتش تعلق گیرد در اطراف آسمان متصل و منبسط کند و باز متفرق گرداند آنگاه باران را بنگری که قطره قطره از درونش بیرون ریزد تا به کشتزار و صحرای هر قومی از بندگان بخواهد فروبارد و به یک لحظه آن قوم از (غم رهیده و) مسرور و شادمان گردند.

سوره شمس آیه ۱-۶: قسم به آفتاب و تابش هنگام رفعتش. قسم به ماه که پیرو آفتاب تابان است. و قسم به روز هنگامی که جهان را روشن سازد و به شب وقتی که عالم را در پرده سیاهی بکشد. و قسم به آسمان بلند و آنکه این کاخ رفیع را بنا کرد و به زمین و آنکه آنرا بگسترده.

سوره واقعه آیه ۷۵-۷۶: سوگند به مواقع نزول ستارگان و این قسم اگر بدانید بسیار سوگند بزرگی است.

۵. آیاتی که در آنها به موجودات طبیعی قسم خورده شده است مانند سوره شمس/ آیه ۶-۱، سوره واقعه/ آیه ۷۶-۷۵، سوره طارق/ آیه ۳-۱.

۶. آیاتی که در آنها با اشاره به برخی پدیده‌های طبیعی امکان وقوع معاد بیان شده است مانند سوره حج/ آیه ۵، سوره یس/ آیه ۸۱، سوره روم/ آیه ۱۹.

۷. آیاتی که در آنها صحبت از وجود نظم در طبیعت و اتقان صنع بار تعالی شده است مانند سوره نمل/ آیه ۸۸، سوره ملک/ آیه ۳-۴، سوره زمر/ آیه ۵.

۸. آیاتی که در آنها صحبت از هماهنگی بین خلقت انسان و سایر موجودات و مسخر بودن امکانات طبیعی برای انسان شده است مانند سوره انعام/ آیه ۹۷، سوره بقره/ آیه ۲۹، سوره حدید/ آیه ۲۵ (Golshani, 2005).

در ادامه به ترجمه آیات ذکر شده پرداخته شده است:

سوره انسان آیه ۲: ما او را از آب نطفه مختلط (بی حس و شعور) خلق کردیم و دارای قوای چشم و گوش (و مشاعر و عقل و هوش) گردانیدیم.

سوره طارق آیه ۵: انسان مغرور در بدو خلقت خود بنگرد که از چه آفریده شده است؟

سوره نور آیه ۴۵: و خدا هر حیوان را از آب آفرید (و انواع گوناگون ساخت) که بعضی (مانند مارها) بر شکم روند و برخی (مانند انسان) بر دو پا و برخی (چون اسب و گاو و شتر) بر چهار پا حرکت کنند و خدا هرچه خواهد بیافریند که حق به قدرت کامله بر همه کار تواناست.

سوره هود آیه ۷: و او خدایی است که آسمانها و زمین را در فاصله شش روز آفرید و عرش با عظمت او بر آب قرار یافت تا شما را بیازماید که عمل کدام یک از شما نیکوتر است و ای رسول محققاً اگر به این مردم بگویی که (شما برای جهان دیگر خلق شده‌اید و) پس از مرگ زنده خواهید شد همانا کافران خواهند گفت که این سخن را هرگز حقیقتی جز به سحر و خیال موهوم نیست.

سوره مومنون آیه ۱۴-۱۲: همانا ما آدمی را از گل خالص

و خسته (نقصی نیافته) به سوی تو بازگردد (و به حسن نظم الهی بینا شود).

سوره زمر آیه ۵: آسمانها و زمین را به حق و راستی (و برای حکمت و غرض ثابتی) ایجاد کرد و شب را بر روز و روز را بر شب ببوشانید و خورشید و ماه را مسخر کرده تا هریک (بر مدار خود) به وقت معین گردش کنند. باری ای بندگان آگاه باشید که او مقتدر مطلق و آمرزنده (گناه خلق) است.

سوره انعام آیه ۹۷: هم اوست خدایی که همه شما را از یک تن در آرامگاه (رحم) و ودیعت‌گاه (صلب) بیافرید ما نیکو آیات خود را برای اهل بصیرت مفصل بیان نمودیم.

سوره بقره آیه ۲۹: و او خدایی است که همه موجودات زمین را برای شما خلق کرد پس از آن به خلقت آسمان نظر گماشت و هفت آسمان را بر فراز یکدیگر بر افراشت و او به هر چیز (و همه نظام آفرینش) داناست.

سوره حدید آیه ۲۵: همانا ما پیامبران خود را با ادله و معجزات (به خلق) فرستادیم و برایشان کتاب و میزان عدل نازل کردیم تا مردم به راستی و عدالت گرایند و آهن (فلز) را که در آن هم سختی کارزار و منافع بسیار بر مردم است نیز برای حفظ عدالت آفریدیم تا معلوم شود که خدا و رسلش را با ایمان قلبی، که یاری خواهد کرد؟ که خدا بسیار قوی و مقتدر است.

محیط زیست در سطح جهانی و ملی در معرض تهدیدهای جدی است و این تهدیدها از گرم شدن زمین گرفته تا از دست رفتن تنوع و انواع آلودگی‌ها را شامل می‌شود. همزمان ازدیاد بی‌رویه جمعیت، رشد صنعت، و استفاده غیراصولی از منابع طبیعی نتایج ناگواری به وجود آورده و اثرات نامطلوب آن روزه روز حادثر شده است که می‌توان از جمله به تخریب محیط زیست، نابودی جنگل‌ها و مراتع، تخریب اراضی کشاورزی آلودگی آب و خاک و هوا، کاهش منابع تولید انرژی و بروز انواع بیماری‌ها اشاره کرد. آب، خاک، هوا، گیاهان و حیوانات از جمله اجزای اصلی و مهم محیط‌زیست بوده و در ادامه شواهدی از قرآن در باب اهمیت آنها ذکر می‌شود:

سوره طارق آیه ۱-۳: قسم به آسمان و طارق آن و چگونه توانی طارق آسمان را بدانی طارق همان ستاره درخشان که نورش فرو رود.

سوره حج آیه ۵: ای مردم اگر شما در روز قیامت و قدرت خدا بر بعث مردگان شک و ریبی دارید بدانید که ما شما را نخست از خاک آفریدیم آنگاه از آب نطفه آنگاه از خون بسته آنگاه از پاره گوشت تمام و ناتمام تا در این انتقال و تحولات قدرت خود بر شما آشکار سازیم و از نطفه‌ها آنچه را مشیت ما تعلق گیرد در رحم‌ها قرار دادیم تا به وقتی طفلی (چون گوهر) از (صدف) رحم بیرون آریم تا زیست کرده و به حد بلوغ و کمال برسد و برخی از شما (در این بین) بمیرد و برخی به سن پیری و دوران ضعف و ناتوانی رسد تا آنجا که پس از دانش و هوش خرف شود و هیچ فهم نکند و (دلیل دیگر از ادله قدرت خدا بر معاد آنکه) زمین را بنگری وقتی خشک و بی گیاه باشد آنگاه باران بر آن فرو باریم تا سبز و خرم شود و (تخم‌ها در آن) نمو کند و از هر نوع گیاه زیبا برویاند.

سوره یس آیه ۸۱: آیا آن خدایی که (خلقت با عظمت) آسمانها و زمین را آفریده بر آفرینش مانند شما قادر نیست؟ (که چون مرید باز شما را زنده گرداند؟) آری البته قادر است که او آفریننده (کلیه اشیاء) است.

سوره روم آیه ۱۹: زنده را از مرده و مرده را از زنده بیرون آورد و زمین را پس از فصل خزان و مرگ گیاهان باز زنده گرداند و همینگونه شما را هم و از خاک بیرون آرند.

سوره نمل آیه ۸۸: و در آن روز کوه‌ها را بنگری و جامد و ساکن تصور کنی در صورتی که مانند ابر (تند سیر) در حرکتند.

سوره ملک آیه ۴-۳: آن خدایی که هفت آسمان بلند را به طبقاتی منظم بیافرید و هیچ در نظم خلقت خدای رحمان بی‌نظمی و نقصان نخواهی یافت. بارها به دیده عقل در نظام مستحکم آفرینش بنگر تا هیچ سستی و خلل در آن توانی یافت؟ باز دوباره به چشم بصیرت دقت کن تا دیده خرد زبون

نامحدود و زیادی، آفریده است. خداوند در قرآن، بعضی از این موارد از قبیل عملیات و فرآیند گرده افشانی، را برای بشر روشن گردانیده است (Esmaeili et al, 2007). قرآن در مورد نقش با اهمیت و حیاتی باد، می‌فرماید: "خداست که بادها را فرستاد تا ابری را برانگیزد، پس ما آن را به سوی سرزمین مرده راندیم و زمین را پس از مردگی‌اش به وسیله آن زنده کردیم". همچنین بادها شواهد روشنی از عظمت و لطف خداوند متعالی است و این نشان‌دهنده طراحی و نظم بدون عیب و نقص عالم هستی، توسط خالق اوست (Asgari, 1999). در آیه ۵۷ سوره اعراف آمده است "اوست که بادها را پیشاپیش (باران) رحمتش به عنوان مژده‌دهنده می‌فرستد تا هنگامی که ابرهای سنگین، بار را بردارند، آن را به سوی سرزمینی مرده می‌رانیم، پس به وسیله آن باران نازل می‌کنیم و به وسیله باران، هر نوع میوه (از زمین) بیرون می‌آوریم (و) مردگان را نیز (در روز قیامت) این گونه (از لابلای گورها) بیرون می‌آوریم، (باد، ابر، باران، زمین، رویدن گیاهان و انواع میوه‌ها را مثال زدیم) تا متذکر و یادآور (اراده و قدرت بینهایت خدا) شوید". از آن جایی که عملکرد اجتماعی و بیولوژیکی تمامی موجودات به اتمسفر، وابسته است بنابراین بایستی از ورود آلودگی و ناخالصی به آن ممانعت کرد و این موضوع در مقررات اسلامی یکی از اصول، به شمار می‌آید (Esmaeili et al, 2007).

خاک و زمین: خاک از مواد معدنی موجود در پوسته زمین تشکیل شده، به طوری که اجزای موجودات زنده (گیاهان و جانوران) از آنها ساخته شده است. در آیه ۲۰ سوره روم آمده: "از نشانه‌های (قدرت و ربوبیت) او، این است که شما را از خاکی (بی‌جان) آفرید: پس اکنون بشری هستید که (روی زمین) پراکنده و منتشرید". خاک نخستین و گرانباترین مایه تشکیل دهنده کره زمین و منبع همه برکات و گهواره زندگی انبای بشر، محسوب می‌شود (Asgari, 1999). آیه ۱۴ سوره الرحمن در تأیید این مطلب، چنین می‌گوید: "انسان را از گِل خشکیده‌ای چون سفال آفریدیم". خداوند تبارک و تعالی، زمین (پوشش خاک) را به عنوان "فرشی گسترده" معرفی کرده است که انبای بشر، در آن سکنا می‌کنند و از نعمات و

آب: یک از منابع اصلی و ضروری برای انسان، آب است که بدون آن حیات معنی و مفهومی پیدا نمی‌کند. آب در دین اسلام از اهمیت زیادی برخوردار است. از آب به عنوان موهبت الهی یاد شده، که ادامه حیات را میسر کرده و باعث پاکی زمین و بشر می‌شود (Nikaeen and Mirhendi, 1999). کلمه آب در ۴۳ سوره قرآن کریم ۶۳ بار تکرار شده است و کلمات رودخانه‌ها و نهرها ۵۲ بار در قرآن آمده است. سایر کلمات شامل چشمه‌ها، باران و ابرها، تگرگ با تعداد کمتری در قرآن ذکر شده‌اند. آنچه از مجموعه آیات و روایات بر می‌آید، این است که اساس و منشاء حیات آب است. در آیه ۱۱ سوره زخرف، چنین آمده است که "هر چیز زنده‌ای را از آب آفریدیم". یکی از نکات اساسی در توجه به این نعمت الهی، نحوه تهیه و مصرف آن است که در واقع، انتساب یک نوع مدیریت تولید و توزیع به خدا می‌باشد و امروزه تحت عنوان مدیریت منابع حیاتی مطرح است. بنابراین آشنایی و بهره‌گیری از دستورات الهی، می‌تواند کمک زیادی در حفظ این ماده با ارزش نماید که بشر روز به روز به اهمیت آن بیشتر پی می‌برد. آب نه تنها برای حیات انسان، لازم و ضروری است بلکه برای حیوانات، گیاهان و سایر جانداران ماده‌ای حیاتی بوده و مقدار آن در جهان هستی مشخص و معین است. خالق هستی آنچه را که آفریده است به اندازه و متناسب آفریده. قرآن شدیداً از ضایع کردن و نابود کردن منابع، به ویژه منابع آبی ممانعت کرده است (Esmaeili et al, 2007). هدر دادن و آلوده کردن آب در دستورات اسلامی، شدیداً قدغن شده و در آیات ۶۸-۷۰ سوره واقعه آمده است که "به من خبر دهید آبی که می‌نوشید، آیا شما آن را از ابر باران زاء، فرود آورده‌اید یا ما؟ اگر بخواهیم آنرا تلخ می‌گردانیم، پس چرا سپاسگزاری نمی‌کنید؟".

هوا: هوا نیز از جمله اجزای محیط زیست، بوده که اهمیت و ارزش آن از آب، برای زنده ماندن و ادامه حیات، کمتر نمی‌باشد. تقریباً تمامی مخلوقات برای تنفس، به هوا نیاز دارند. همچنین هوا دارای عملکردهایی است که برای بشر و انسان کمتر نمایان و مشهود بوده، اما خداوند خالق آن را برای اهداف

و یک منبع غذایی (شیر، گوشت،...) برای انسان فراهم می‌کنند. در دین مبین اسلام به حیوانات و نقش آنها در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی، توجه ویژه‌ای شده است (Esmaeili et al, 2007). خداوند متعال در سوره انعام آیه ۳۸ می‌فرماید: "هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست، و نه هیچ پرنده‌ای که با دو بال خود پرواز می‌کند، مگر آنکه گروه‌های مانند شمایند".

به طور کلی در قرآن و احادیث، فواید گوناگون و زیاد گیاهان و حیوانات را با تعبیرهای بسیار دقیق برشمرده‌اند. گیاهان و حیوانات، زیبایی خاص و جلوه‌های غیرقابل وصفی را به محیط پیرامون انسان می‌دهند، که انسان با سر کردن در آنها، تازه و شاداب می‌شود (Karbasi, 1999).

خداوند متعال در سوره حج، آیه ۶۳ چنین می‌فرماید: "آیا ندانسته‌ای که خدا از آسمان، آبی نازل می‌کند، در نتیجه زمین سرسبز و خرم می‌شود، به یقین خدا لطیف و آگاه است". خورشید، ماه، ستارگان، کوه‌ها، درختان و جنبندگان، آیات هستی و نشانگر قدرت، حکمت و جمال جمیل اویند. اگر ابنای بشر در آنها اندیشه کنند، رستگار خواهند شد.

در زمینه مسائل زیست‌محیطی و منابع حیاتی در متون اسلامی، رهنمودها و دستورات ارزشمندی وجود دارد. دین اسلام با هرگونه افراط، اسراف، زیاده روی، ضایع و نابود کردن منابع حیاتی، به شدت مخالفت می‌کند، طوری که سرنوشت انسان‌ها و اقوامی که در مصرف منابع دقت نمی‌کنند و در پی تخریب منابع برمی‌آیند، چیزی جز نابودی نیست (Esmaeili et al, 2007).

دستور اسلام در مورد طبیعت بر این است که انسان حاکم بر ماده و طبیعت باشد نه محکوم آن. طبق آیات قرآن خلافت از سوی خدا برای انسان مقدر شده و به انسان که اشرف مخلوقات خداوند به حساب می‌آید، قدرت تسخیر بخشیده شده است، اما نه حق خودسری کردن، خراب کردن و نابود ساختن؛ بر این اساس اعمال رفتارهای ناهنجار زیست محیطی در راستای پیشبرد اهداف مادی نكوهیده است و هر جا فسادی ظاهر شود، بازتاب اعمال مردم است (سوره روم، ۴۱).

برکات بهره‌مند می‌شوند (Mirhendi and Nikaeen, 1999). قرآن کوه‌ها را لنگرهایی می‌داند که به منظور آرامش انسان، زمین را از لرزاندن باز می‌دارد، که این مطلب در آیه ۳۰ سوره انبیاء ذکر شده است: "و در زمین کوه‌های استوار پدید آوردیم تا زمین آنان را نلرزانند، و در آن راه‌هایی فراخ و گشاده قرار دادیم تا (به سوی اهداف خود) راه یابند".

گیاهان و حیوانات: هیچ شک و تردیدی در اهمیت فوق‌العاده زیاد گیاهان و حیوانات، برای سودمند بودن وجود نداشته و بدون حضور آنها، حیات انسان و سایر گونه‌های دیگر، غیرممکن می‌گردد. هیچ یک از آنها، بی‌هدف و عبث خلق نشده و وجود تفاوت‌های آشکار و پنهان در گیاهان و حیوانات، که به دست بشر، غیرقابل‌جایگزینی است، دلیل محکمی بر حکمت و عظمت باریتعالی است. گیاهان با استفاده از نور خورشید، منابع معدنی موجود در خاک و آب، به عنوان تولیدکنندگان واقعی در عالم خلقت محسوب می‌شوند (Esmaeili et al, 2007). طوری که خداوند متعال در آیات ۳۲-۲۴ سوره عبس چنین می‌فرماید: "پس انسان به خوراکش با تأمل بنگرد، ما (از آسمان) آب فراوانی، فرو ریختیم. سپس زمین را (به صورتی سودمند) از هم شکافتیم. پس در دانه‌های فراوان، انگور، سبزیجات، زیتون، درخت خرما و بوستان‌های پر از درخت تناور و بزرگ و چراگاه رویانیدیم، تا مایه برخورداری شما و دام‌هایتان باشد". علاوه بر آنها گیاهان در حفاظت و جلوگیری از فرسایش خاک (که بوسیله آب و باد رخ می‌دهد)، نقش بسیار زیادی دارند. آنها باعث معتدل شدن آب و هوا شده و همین طور مقدار زیادی اکسیژن برای راحت شدن عمل تنفس سایر موجودات، تولید می‌کنند (Esmaeili et al, 2007). همچنین امروزه اهمیت و نقش گیاهان در تشکیل بسیاری از مواد معدنی (نظیر نفت و گاز)، مشخص شده است. خداوند متعال در قرآن کریم (سوره واقعه آیات ۷۳-۷۱) می‌فرماید: "به من خبر دهید آتشی که می‌افروزد، آیا شما درختش را به وجود آورده‌اید یا ما به وجود آورده‌ایم؟ ما آنرا وسیله تذکر و مایه استفاده برای صحرانشینان و بیابان‌گردان، قرار داده‌ایم". حیوانات مواد اولیه را برای گیاهان

References

Holy Ouran.

- Alavian, Z., Farmohammadi, S (1999). Protection of natural ecosystem and the laws of Islam, Islam and the Environment Conference Protection, Tehran, EPA, 395-409.
- Amid, H, (1983). Amid Persian dictionary. Eighteenth printing. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Asghari Lafmjani, S. (1999). Principles of Environmental Protection in Islam. EPA Office of Publishing and Islamic culture. Unwarranted.
- Asgari, F (1999). Natural resources from the perspective of the Qur'an and the Hadith, Islam and the Environment Conference Proceedings, Tehran, EPA, 435-446.
- Castells, Manuel. (2001). The Information Age: Economy, Society and Culture. Translated by Aligholian, A., KHakbaz, A., CHavoshi, H. Vol 2. Second edition, Tehran: Tarhe now Publications.
- Esmaili, A., Rezaeian, M., Vaziri Nejad, R., Tabatabaei, S, Salem, Z., Mahdian, F., (2007). Environmental Protection in Islam, Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences, Health Special Conference on the teachings of the Prophet (PBUH), Volume VI, Winter 1386, 55-60.
- Fathi Vajargah, K., Farmahini Farahani, M. (2003). Women for Sustainable Development Environmental Science, Tehran: Shahid Beheshti University Publication.
- Golashani, M (2005). The Qur'an and the Nature of Science, Third edition. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Karbasi, H (1999). The attitude to Environment from Islam perspective. Islam and the Environment Conference Proceedings. Tehran, EPA, 465-481.
- Mirhendi, H., Nikaen, M., (1999). Soil and Water Status from Islam perspective. Islam and the Environment Conference Proceedings. Tehran, EPA, 321-331.
- Moeen, M., (1984). Persian dictionary, Sixth edition, Tehran: Amir Kabir Publications.
- Mohammadi, Z., Hosseini, M., (1999). Water from Islam Perspective. Islam and the Environment Conference Proceedings. Tehran, EPA, 413-424.

نتیجه گیری و بحث

با توجه به جهان بینی اسلامی می توان گفت که هر حرکت و عمل مثبتی از سوی انسان، اگر با انگیزه و نیت الهی باشد، آن عمل عبادت محسوب می شود. درختکاری، آبیاری و حفاظت از درختان مثال هایی از فعالیت های سازنده و اصلاح گرایانه در عرصه محیط زیست به شمار می آیند. امر به رفتارهای هنجار زیست محیطی و نهی از رفتارهای نابهنجار زیست محیطی نیز یکی از موضوع هایی است که در دیدگاه اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. وقتی محیط زیست در اثر عملکرد برخی افراد دچار انواع آلودگی ها و ویرانی ها می شود یا وقتی که کره زمین به بحران های زیست محیطی مختلف دچار می شود، پیامدهای آن تنها دامن انسان های خطاکار و متخلف را نمی گیرد، بلکه همه انسان ها باید بهای ندانم کاری آن ها را بپردازند. بنابراین هیچ کس نمی تواند ادعا کند که چون وظیفه خود را انجام داده است، از آثار وظیفه شناسی های دیگران مصون خواهد ماند، چرا که آثار مسائل اجتماعی، فردی و شخصی نیست (Asghari Lafmjani, 1999).

از دیگر مباحثی که در اسلام به آن توجه شده است، «کفران نکردن نعمت های الهی» است که رعایت آنها اثرات مثبت زیست محیطی بر جای خواهد گذاشت (زمر، ۱۰). در اسلام قانون مشهور و معروفی با عنوان «لاضرر» وجود دارد که برطبق آن، ضرر زدن به شخص یا اشخاص به هیچ وجه روا نیست. در سوره "انعام" در آیات ۱۴۱ تا ۱۴۳ میزان مصرف نیز معلوم شده است. در این آیات خداوند می فرماید: "بخورید از میوه های به دست آمده و سهمی هم به مستمندان بدهید، اما هرگز اسراف نکنید، زیرا خداوند مسرفین را دوست ندارد." امروزه آلودگی محیط زیست مصداق بارز ضرر وارد کردن به سلامت افراد جامعه به حساب می آید و بدون تردید نهی شدید پیامبر اسلام نیز مشمول آن می شود.